

SPOTKANIE Z DEMONEM
UWAGI NA MARGINESIE NOWEJ KSIĄŻKI PAULO COELHO

JAGODA CIESZYŃSKA

P. Coelho *Der Daemon und Fraeulein Prym*, Zuerich 2002

“Muszę się dowiedzieć czy żyjemy w Raju czy w Piekle?”¹

P. Coelho

Nowa, napisana w 2000 roku, książka Paulo Coelho pt. *Demon i panna Prym*² nie została jeszcze wydana w języku polskim, ale z pewnością wkrótce to nastąpi³. Do tej pory wszystkie powieści tego autora cieszyły się wielką poczytnością. Co spowodowało taką popularność powieści Coelho? Sytuują one człowieka w traumatycznych sytuacjach egzystencjalnych i jednocześnie zawierają ogromny ładunek, nacechowanego nadzieją, mistycyzmu. Pisarz ten daje czytelnikom możliwość przeprowadzenia na sobie terapii utrzymanej w duchu psychologii humanistycznej i logoterapii⁴. Może to właśnie stanowi przyczynę, dla której tak chętnie sięgamy do książek Brazylijczyka tym bardziej, że jego życie prywatne pełne jest tragicznych upadków i uskrzydających uniesień.

Współczesny człowiek tylko z pozoru jest wyzwolony. W istocie jego zagubienie w świecie ma swoje źródło w depresji, wynikającej z braku poczucia sensu życia, nałogów i agresji, co Victor E. Frankl nazywa triadą neurotyczną. Postawy ludzi wkraczających w XXI wiek charakteryzują się fatalizmem,

---

¹ P. Coelho, *Der Daemon und Fraeulein Prym*, Zuerich 2002, str. 19. Wszystkie cytaty w moim tłumaczeniu.

² Tytuł oryginału *O Demonio e a Srta. Prym*, Rio de Janeiro, 2000.

³ Wydawnictwo Drzewo Babel zapowiada tę pozycję na koniec 2002. roku.

fanatyzmem, relatywizmem, labilnością. P. Coelho próbuje pełnić funkcje logoterapeuty i poszukuje, razem z odbiorcami swych książek, sensu życia, realizując określony system wartości. Problematyka poruszana przez autora *Piątej góry*, związana jest z duchowymi kryzysami współczesnego nam człowieka, który rozpaczliwie usiłuje odnaleźć sens swojej ziemskiej peregrynacji. Zastosowanie motywu pielgrzymy pozwala autorowi swobodnie poruszać się w przestrzeni i czasie, a także wyrażać trudną drogę do własnego wnętrza, drugiego człowieka, czy wreszcie Boga.

Coelho, podobnie jak w poprzednich powieściach, formułuje tu zdania o charakterze profetycznym. Odwołuje się do starotestamentowych wątków jak choćby wtedy, gdy stwierdza: “Powinniśmy tak czynić, jak gdyby rzucony w naszą stronę kamień nigdy nas nie dosięgnął”⁵. To właśnie ten, pełen biblijnych odniesień język, sprawia, że niektóre zdania odczytywane są jak przesłanie mędrców czy też proroków.

Przyzwyczajamy się do demonów w naszym życiu. Zadbał o to “demon telewizji”, “demon” w Jedwabnem, Prisztinie, Nowym Jorku, “demon” z kijem bejsbolowym w dłoniach. Zasiadamy z nim do stołu i powoli oswajamy się ze złem. Obojętność – odwieczna choroba ludzkości - dopada nas ze zdwojoną siłą. Jednak gra Dobra ze Złem nigdy się nie kończy, ludzie wciąż odnajdują siły, by przeciwstawić się demonom. Nowa książka Coelho traktuje właśnie o poszukiwaniu źródła tej siły i o żmudnym, na przekór okolicznościom, konstruowaniu swojego losu. Twórca *Nad brzegiem rzeki...*, we wszystkich swych książkach, kładzie szczególny nacisk na podmiotową, twórczą działalność jednostki. Ważne jest bowiem, kim człowiek może się stać, jeśli przekroczy własne ograniczenia i słabości.

Coelho stawia pytanie nie o to, czy jesteśmy z natury dobrzy czy też źli, ale o to, co może nam pomóc, by nie ulec tkwiącemu w nas, złu. “Wszyscy

---

⁴ Logoterapia – leczenie poprzez wyjaśnianie, uzasadnienie, poprzez słowo.

⁵ P. Coelho, dz. cyt., s. 56.

ludzie na świecie są gotowi czynić zło, wszystko zależy od okoliczności”⁶; stwierdza jeden z bohaterów powieści i konkluduje “skoro jesteśmy źli, to wszystko jest dozwolone”⁷. Pod tym względem koncepcja autora *Alchemika*, w swych podstawowych założeniach, zbliżona jest do ujęcia kondycji człowieka przez V.E. Frankla. Twórca logoteorii⁸ pyta; nie tylko o funkcjonowanie człowieka, ale także o to, co wyznacza jego istotę?. Rozwiązanie tych problemów jest możliwe dzięki dostrzeżeniu sensu ludzkiej egzystencji oraz istnienia świata wartości. Coehlo, odnajdując w człowieku to, co potencjalne, zbliża się w swych dociekaniach do logoteorii. Wydaje się, że literatura mogłaby więc spełnić także funkcje logoterapeutyczne ponieważ Frankl przyznawał językowi szczególną rolę w swej teorii.

Główna bohaterka powieści, biernie dotąd poddana losowi, przeistacza się na naszych oczach w osobę odpowiedzialną za los Innego. Sprzeciw wobec nagle uwolnionego okrucieństwa współmieszkańców wioski, uwalnia tkwiące w Chantal uśpione możliwości. Walcząc o życie starej kobiety, kształtuje własne przeznaczenie i moc. W tym wskazaniu na źródło wspomnianej siły tkwi jedna z wielu wartości recenzowanej książki. Panna Prym odkrywa swą podmiotowość nie przez analizę własnej osobowości, lecz dzięki nakierowaniu na drugiego człowieka. Właśnie logoteoria podkreśla fakt, że człowiek jest bytem odnajdującym sens własnej egzystencji, dzięki odkryciu obecności Innego.

W powieści, równoległe z rozgrywającą się dramatyczną walką dobra ze złem, przywoływane są czasy minione. Pełnią one funkcje ewangelicznych przypowieści, które mają dać współczesnemu człowiekowi szansę na zrozumienie jednostkowego losu. Historie te, trwające dzięki ustnym przekazom, zawierają w sobie biblijne prawdy. W opozycji do nich

---

⁶ P. Coehlo, j.w., s. 21.

⁷ J.w., s. 26.

⁸ Logoteoria obejmuje całość dorobku teoretyczno – empirycznego, leżącego u źródeł analizy egzystencjalnej i logoterapii wg K. Popielski (red.) *Człowiek pytanie otwarte*, Lublin 1987.

przywoływane są opowieści snute przez bohatera-demoną. Dzięki przypowieściom (i opowieściom tajemniczego przybysza) wprowadzony zostaje element ludyczności, powtarzalności ustalonych struktur, a także podkreślone zostaje istnienie opozycji między koniecznością a przypadkiem.

Oto mieszkańcy pirenejskiej wioski opowiadają sobie historię pustelnika, który pozbawił słynnego zbójcę mocy czynienia zła, samą wiarą w istnienie dobroci. Wiara ta posiada moc kreacji, dokonywania pozytywnej przemiany człowieka, chociaż przemiana następuje bez udziału jego woli. Ową historię, opowiadaną przez babkę, przypomina sobie Chantal, wystawiana przez Demona na próbę. Młoda dziewczyna otrzymuje czas, biblijne siedem dni, w trakcie których zostaje poddana próbie. "Tydzień, wystarczająco długo, aby się zdecydować, czy chcemy wypełnić swoje przeznaczenie"⁹. Tydzień, podczas którego szuka swojego przeznaczenia, by wypełnić postawione zadanie bez zadawania zbędnych pytań. Siedem dni z życia głównej bohaterki ukazuje jak człowiek, podążając z przeszłości w przyszłość, kreuje siebie w teraźniejszości. Te dni, jako metafora czasu koniecznego do stworzenia, stawiają czytelnika przed pytaniem, w jaki sposób on wypełnia swój Czas.

Przybysz, niejako wysłannik demoną, prezentuje własne antyopowieści. Toczy się więc nie tylko walka Dobra ze Złem, ale też swoista gra. W nowej prozie Coelho, przypowieści realizują określone cele, ich istnienie oraz znaczenie zależy również od osoby narratora. W oderwaniu od funkcji które spełniane są przez te historie, tracą one rację bytu. Podobny dialog toczy się także między autorem a czytelnikiem. Jednak wówczas niezbędnym warunkiem jego zaistnienia jest przynależność do tej samej wspólnoty kulturowej.

Wydaje się, że popularność wszystkich powieści Coelho potwierdza istnienie wspólnoty odbiorców tym bardziej, że jego powieści zostały przetłumaczone na 39. języków i wszędzie przyjmowano je z ogromnym

---

⁹ Paulo Coelho, *Der Daemon und Fraeulein Pym*, Zuerich 2002, str 223.

zainteresowaniem. Powodów takiego stanu rzeczy jest wiele. Jednym z nich jest fakt, że w obszar powieściowej gry włączona zostaje przestrzeń, w której toczy się dialog. Ta przestrzeń właśnie jest silnie rozbudowana w powieściach brazylijskiego pisarza, przenika ona, zwykle niepostrzeżenie, do świadomości czytelnika. Dzieje się tak dzięki specyfice tematyki podejmowanej przez autora. Istotnym jest fakt, iż uczestnicy gier językowych przyswajają sobie typowe zachowania i reakcje.

W prozie Coelho istotne jest odwołanie się do przeżyć mistycznych generowanych przez doświadczenia życiowe jej bohaterów. Demon jest tu narzędziem w grze, pełniącym funkcje wyzwoliciela myśli, działań, sytuacji. Jego istnienie świadczy o obecności zła w człowieku. Dzięki przypowieści ma dojść do przewyciężenia zła oraz wydobywania dobra z człowieka.

Środki paralingwistyczne również odgrywają ogromną rolę w grze toczącej się między Demonem a Dziewczyną. Wprowadzenie postaci kobiety - *alter ego* męskiego bohatera - stanowi ważny element gry, ponieważ pozwala na holistyczne określenie natury ludzkiej. Także fakt, iż w "umierającej miejscowości", w której rzecz się rozgrywa, nie rodzą się już dzieci, nadaje całej historii, ostatecznego, w porządku eschatologicznym, wymiaru – fizycznego oraz duchowego kresu i unicestwienia.

Bohater, snując jedną ze swoich przypowieści, przywołuje postać człowieka, którego twarz została jakoby dwukrotnie wykorzystana przez Leonarda da Vinci. Pierwotnie jest to twarz Chrystusa, uosobienia dobra, ale po latach na tym samym obrazie pojawia się wcielenie zła – oblicze Judasza. "Innymi słowy Dobro i Zło mają tę samą twarz, wszystko zależy od Czasu, w którym spotykają Człowieka"¹⁰. Jednakże Panna Prym znajduje (powołując się na opowieść o zbójcy i pustelniku), w wydarzeniach z przeszłości i w

---

¹⁰ Paulo Coelho, *Der Daemon und Fraeulein Prym*, Zuerich 2002, str. 49.

przytaczanej przez Demona historii możliwość odnowy człowieka. Dowiadujemy się, że każdy ulega pokusom, ściślej; “jest wodzony na pokuszenie”. Przewyciężenie tych pokus jest możliwe dzięki dokonywaniu właściwych wyborów oraz samokontroli.

Demon ujawnia jak można wykorzystać biblijne słowa, aby udowodnić swoje, zgoła nie ewangeliczne, racje. Mimo, iż Chantal usiłuje przeciwstawić się Demonowi, nie wie, jakie są reguły gry, której stała się uczestniczką, ale intuicja pozwala jej uzasadnić własne zdanie. Dla każdej historii opowiedanej przez Demona, Chantal znajduje replikę, odwołując się do przeszłości. Przypowieść o szubienicy – przerażającym znaku kary, który samą swoją obecnością wyzwala mieszkańców z grzechu – wydaje się metaforą, ale kiedy opowieść dobiega końca i poznajemy jej rzeczywiste przesłanie, zaczynamy rozumieć, że w każdym człowieku może dokonać się wewnętrzna przemiana. Samodzielna, dokonana przez czytelnika, interpretacja tej historii stanowi tutaj niezbędny warunek skuteczności terapii, ściślej: logoterapii.

Postać starej kobiety, o życie której przyjdzie walczyć młodziutkiej Chantal stanowi personifikację wspierającego terapeuty (wspomina o nim Rogers w swej psychologii humanistycznej). Dzięki milczeniu, pytaniom pozornie nie wymagających odpowiedzi, przywoływaniem metafor, stara kobieta staje się wyzwolicielką myśli i działań prowadzących do głębokich i trwałych przemian. Spotkanie z samym sobą, ze swoimi ograniczeniami i istniejącym w nas złem jest bolesnym przeżyciem. Niemożność dokonywania wyboru przez Chantal ukazuje jej lęk przed życiem, przed samą sobą. Jednak spotkanie z psychiką Innego powoduje zmianę nie tylko w postrzeganiu siebie, ale również w postrzeganiu całego świata.

Coelho opisując stosunek człowieka do Boga stawia tezę, że samo zwrócenie się ku Bogu potwierdza jego istnienie. Tym samym egzystencja człowieka nie może być sprowadzana do biologicznego wymiaru. Innymi słowy,

Chantal poszukuje sensu i wartości w swoim życiu, choć jeszcze nie wie, jak żyć i komu zawierzyć. K. Popielski wykładając myśl Frankla pisze:

“Człowiek nie tylko “jest”, ale dynamicznie siebie przeżywa, analizuje, ocenia, ukierunkowuje. Jest bytem rozstrzygającym i kształtującym siebie, mimo wszystkich uwarunkowań. Jest egzystencją myślącą, a to oznacza, że jest nie tylko choć także, strategiem czyniącym użytek ze swych zdolności kognitywnych. Jest istotą moralną, o potrzebach metafizycznych, przeżywającą swą egzystencję w wymiarze sensu i wartości, a nie tylko reagującym i odreagowującym organizmem. Jest kimś, kto dokonuje decyzji, zdobywa się na ryzyko i wysiłek woli. Jest zdolny do odpowiedzialności i dysponuje możliwością dystansowania się wobec siebie samego i wobec faktów tworzących jego historię.”¹¹

Przytoczone słowa odnoszą się w całej pełni do uczuć, jakich doznaje tytułowa bohaterka, która wyzwala się z determinujących ją ograniczeń. Logoteoria i logoterapia Frankla wyrastają ze wspólnego przekonania, że jakość komunikacji to jakość życia. “Historia jednego człowieka jest także historią całej ludzkości”¹². Jeden sprawiedliwy niesie Innemu nadzieję na odnalezienie dobra w sobie. Coehlo mówi o sensie istnienia zła w nas po to, aby dobro mogło prowadzić swoją zwycięską walkę. W ten sposób jego powieści spełniają m.in. terapeutyczną funkcję.

---

¹¹ Kazimierz Popielski, “Wymiar ludzki” - znaczące odkrycie współczesnej psychologii”[w:] K. Popielski (red.) Człowiek pytanie otwarte, Lublin 1987, s. 15.

¹² Paulo Coehlo, *Der Daemon und Fraeulein Prym*, Zuerich 2002, str. 26.